

ANTON BERKA – MĚDIRYTEC A NAKLADATEL

Jan T. ŠTEFAN

Abstrakt:

Schopnost mědiryteccké tvůrčí práce jednotlivce se někdy přenáší na jeho potomky, a tak u nás můžeme mluvit o rodině Balzerů, kde se uměleckými sklony projevoval Jan Jiří, vůdčí postava rodiny, jeho bratři František, Řehoř a Matyáš, synové Jana Jiřího Karel a Antonín a též syn Řehoře Alois. Podobně bratři Salzerové, Jan Nepomuk, Karel a Ignác, se na celý život uvázali do služeb grafického umění.

Nejpilnější ilustrátorem (rytcem, který převážně pracoval podle vlastních předloh) z přelomu 18. a 19. století je Jan Berka (1759–1838), který se mimochodem učil řemeslu v dílně bratrů Salzerů. Jeho pokračovatelkou je jeho dcera Louisa, která byla známou pražskou malířkou podobizen.

Zde je nutno ještě uvést jeho bratra Antona Berku (1786–1832), který větší část svého života prožil ve Vídni a podle našich dosavadních poznatků se věnoval v letech 1791 až 1807 knižní ilustraci. V roce 1813 se Anton Berka stal vydavatelem „umění“, pravděpodobně grafických listů a především hudebnin, a v této činnosti pokračoval až do roku 1834. Můžeme vyslovit hypotézu, že přibližně po roce 1807 se přestal zabývat knižními ilustracemi a začal se věnovat rytí a vydávání not. Z jeho produkce hudebnin známe zatím tři svazky.

Klíčová slova:

Jan Jiří Balzer, František Balzer, Řehoř Balzer, Matyáš Balzer, Karel Balzer, Antonín Balzer, Alois Balzer, Jan Nepomuk Salzer, Karel Salzer, Ignác Salzer, Jan Berka, Luisa Berková, Anton Berka, mědirytec, vydavatel, knižní ilustrace, grafické umění, Praha, Vídeň

V minulých dobách grafickou práci v mědi u nás obstarávali řemeslníci – mědirytcí. Mnozí, které známe jménem, se projevovali nejen výbornými schopnostmi kopírovat, ale i tvořit požadované nebo vlastní motivy, jejichž prodejem se živili. Nepochybně se mnohé schopnosti přenášely, buď genetiky nebo vzorem a pilným cvikem. Tak můžeme mluvit o rodině Balzerů, kde se umělecké sklony dědily minimálně ve třech generacích, v první je to Jan

Jiří, vůdčí postava rodiny, dále bratři František, Řehoř a Matyáš, ve druhé synové Jana Jiřího Karel a Antonín a též syn Řehoře Balzera Alois, který bohužel umírá jako žák pražské Akademie v 15 letech.¹ Zde musíme vzpomenout dceru Jana Jiřího Kateřinu, která si vzala mědirytec Karla Rybičku, jehož syn Josef se stal pilným ocelorytcem.² Tak se i po dceřině linii mohl v generaci Rybičků projevit zděděný umělecký talent.

Podobně známe bratry Salzery, Jana Nepomuka, Karla a Ignáce, kteří se na celý život uvázali do služeb grafického umění a knižní ilustrace.³

Připomeňme nejpilnějšího ilustrátora z přelomu 18. a 19. století Jana Berku, který snad v počtu ilustrovaných tisků předčil i Jana Konůpka, Karla Svolsinského a Cyrila Boudu. Berka se učil grafickému řemeslu v dílně bratrů Salzerů a několikrát spolupracoval i se členy rodiny Balzerů. Jeho dcera se stala pokračovatelkou jeho uměleckého odkazu a stala se ve své době známou pražskou malířkou podobizen. Také musíme upozornit na jeho bratra Antona Berku. Podobu křestního jména zde nepřekládáme do češtiny, neboť jak nás již Polívková⁴ informovala, větší část života prožil ve Vídni. Ani Wurzbach,⁵ ani Toman⁶ ho neznají. Jak uvádí rakouská literatura, Antonín Berka byl pokřtěn v Klatovicích (v poznámce lze číst Klattau/Klatovice) 16. ledna 1786 a zemřel 18. listopadu 1838 ve Vídni.⁷

Mimo to, že se narodil v Čechách a ilustroval i jednu v Čechách vydanou knihu, *Popsánj obyčegů při korunovánj králů českých...* od Josefa Jakuba Tandlera (Praha 1791), je na místě zde uvést doposud známé, „bisher bekann-ten“, jak by napsal Mikuláš Adaukt Voigt, jím ilustrované knihy.

¹ Štefan, J. T.: *Knižní ilustrace rodiny Balzerů*. Ostrava 2008, ISBN 978-80-86840-41-3.

² Toman, P.: *Nový slovník československých výtvarných umělců*. I. díl, Praha 1947.

³ Štefan, J. T.: *Salzerové Knižní ilustrace bratrů Salzerů: Karla, Jana Nepomuka a Ignáce*. Ostrava 2011, ISBN 978-80-86840-48-2.

⁴ Polívková, B.: *Výtvarné dílo rytce Jana Berky pro knihu obrozenecké doby*. Sborník národního muzea v Praze, Literární historie, sv. XVII (1972), č. 1.

⁵ Wurzbach, Constant von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche seit 1750 in den österreichischen Kronländern geboren wurden oder darin gelebt und gewirkt haben*. Wien.

⁶ Toman, op. cit.

⁷ Frank, Peter R. –Frimmel, Johannes: *Buchwesen in Wien*, 2008, s. 17–18.

SOUPIS I: KNIŽNÍ ILUSTRACE ANTONA BERKY

A

ALMANACH

A01

Almanach und Taschenbuch zum geselligen Vergnügen für 1800. Wien bey Eberhardt Krausse bürgl. Buchbinder.

Frontispis a 6 mědirytin ze společenského života „A. Berka sc. Wien“ (obr. 1 a 2).

A02

ALMANACH und TASCHENBUCH zum geselligen Vergnügen 1804. Wien bey Eberhardt Krausse bürgl. Buchbinder in der Ober Breunenstrasse.

Titul s uvedeným textem a dále 9 ilustračních chalkografií sign. „A. Berka sc.“.

C

CRAMER, CARL GOTTLÖB

C01

Lilli von Aarenstein oder die gefährlichen Stunden. Von Carl Gottlob Cramer, Verfasser des Erasmus Schleicher. Erster Theil. Weissenfels. 1800.

Frontispis sign. „A. Berka sc. Wien“.

C02

Der Deutsche Alcibiades. Wienn, bey Franz Haas, 1792. In drey Theilen. Mit Kupfern.

Frontispis sign. „A. Berka“.

D

DALAWAY, JAMES

D01

Bibliothek der neusten und interessantesten Reisebeschreibungen. Achter Band, enthält: Dallaway's Reise nach Constantinopel. Berlin und Hamburg. 1801.

/Druhý tit. list:/ **James Dallaway's Reise nach Constantinopel, der Ebene von Troja, und in die Lavante. Aus dem Englischen übersetzt. Mit 1 Karte und 4 Kupfern. Berlin und Hamburg. 1801.**

Chalkografie, mezi str. 20 a 21 sign. „A. Berka sc, Vien“, mezi str. 22 a 23 sign. „A. Berka sc.“, (obr. 3 a 4).

DENON, DOMINIQUE VIVANT BARON

D02

Reisen durch Ober= und Unter= Egypten während Bonaparte's Feldzügen. Von Vivant Denon, Generaldirektor der National=Musäen in Paris. Aus dem Französischen übersetzt. Mit 8 Kupfern und 1 Karte. Berlin und Hamburg, 1803.

Chalkografie za str. 192 a za str. 388, obě sign. „A. Berka sc.“, ostatní nesignované či od jiných autorů.

DURAND, J. B. L.

D03

J. B. L. Durand's, vormaligen Handelsdirektors am Senegal, Reise nach den Senegal=Ländern, in einem gedrängten Auszuge. Nebst Lamiral's Wasser= und Rubault's Landreise nach Galam. Mit 2 Kupfern und einer Karte. G. Lajaille's Reise nach Senegal in den Jahren 1784 und 1787. Uebersetzt von M. C. Sprengel. Mit einer Karte. P. Labarthe's Reise nach der Küste von Guinea. Aus dem Französischen, in einem gedrängten Auszuge, übersetzt von Theophil Friedrich Ehrmann. Mit einer Karte. Wien, 1804. In Commission bey Anton Doll.

Chalkografie str. 60 sign. „A. Berka sc.“ a za str. 90 nesign., pravděpodobně o téhož autora.

R

ROSCHON, A.

R01

Bibliothek der neuesten und interessantesten Reisebeschreibungen. Ein und zwanzigsten Band, enthält: Roschons Reise nach Maroko und Indien; und Bory de St. Vincents Reise nach den Kanarien=Inseln. Wien, 1805. In Kommission bey Anton Doll.

/Druhý tit. list:/ **Archiv der neuesten und interessantesten Reisebeschreibungen. Neueter Band, enthält Roschons Reise nach Maroko**

und Indien; und Bory de St. Vincenc Reise nach den Kanarien=Inseln. Wien, 1805. In Kommission bey Anton Doll.

/Třetí tit. list:/ **A. Roschons französ. Marine = Astronom zu Brest, Reise nach Maroko und Indien. Aus dem Französischen im Auszuge übersetzt. Mit einer Karte. J. B. Bory de St. Vincents, französischen Offiziers, Reise nach den Kanarien=Inseln. Nebst einer Geschichte und Beschreibung derselben. Aus dem Französischen übersetzt von Theophil Friedrich Ehrmann. Mit zwey Kupfern und einer Karte. Wien 1805. In Kommission bey Anton Doll.**

Před str. 365 chalkografie sign. „A. Berka sc.“, (obr. 5).

S

SAUER, MARTIN

S01

Reise nach Siberien, Kamtschatka und zur Untersuchung der Mündung des Kowina-Flusses, der ganzen Küste der Tschutschken und der zwischen den festen Lande von Asien und Amerika befindlichen Inseln. Auf Befehl der Kaiserin von Rußland, Katharina der Zweyten, in der Jahren 1785 bis 1794 unternommen von Kapitän Joseph Billings und nach den Original – Papieren herausgegeben von Martin Sauer, Sekretär der Expedition. Aus dem englischen übersetzt. Mit 2 Kupfern und 1 Karte. Berlin und Hamburg. 1803.

Chalkografie před str. 49 a před str. 299, obě sign. „A. Berka sc. Vien“.

SYMES, M.

S02

Bibliothek der neuesten und interessantesten Reisebeschreibungen. Fünfter Band, enthält: Symes Gesandtschaftsreise nach Uva. Berlin und Hamburg. 1801.

/Druhý tit. list:/ **Gesandtschaftsreise nach den Königreiche Uva, in Jahre 1795 auf Befehl des General=Gouverneurs von Ostindien unternommen vom Major M. Symes. Nebst einer Einleitung in die Geschichte von Uva, Pegu, Arracan, Beschreibung des Landes und Bemerkerungen über die Verfassung, Sitten und Sprache der Birmanen. Aus dem Englischen mit**

Vorrede und Anmerkungen von. Dr. Hager. Mit 1 Karte und 6 Kupfern. Berlin und Hamburg, 1801.

Mezi str. 324 a 325 chalkografie sign. „A. Berka sc.“.

T

TANDLER, JOSEF JAKUB

T01

Popsánj obyčegů při korunovánj králů českých podlé nařizenj řjm-skýho cýsaře a českýho krále Karla Čtvrtýho, které dle dworského poručenj při korunovánj nasseho neymilostiwěgssjho Cýsaře a Krále Leopolda Druhýho, dne 6. zářj 1791. roku na wětssjm dje pozorovánj budau. Sepsani (!) od J. J. T.[andlera] W Praze, roku 1791.⁸

Frontispis, portrét Leopolda II., sign. „A. Berka fecit Vienne“, (obr. 6).
Knihopis č. 16 055

TIDGE, CHRISTOPH AUGUST

T02

Urania von C. A. Tiedge. Vierte verbesserte Auflage. Mit einem Titelkupfer. Reutlingen 1807 in der J. J. Mäcken'schen Buchhandlung.

Frontispis sign. „A. Berka sc.“, (obr. 7).

Katalog č. 6/1998 bývalého antikvariátu u Karlova mostu“, č. 424 .

TURNER, SAMUEL

T03

Bibliothek der neuesten und interessantesten Reisebeschreibungen. Siebenter Band, enthält: Turners Gesandtschaftsreise an der Hof des Teshoo Lama. Berlin und Hamburg, 1801.⁹

/Druhý tit. list:/ Samuel Turners; Capitains in Diensten der ostin. Compagnie; Gesandtschaftsreise an der Hof Teshoo Lama durch Bootan und einem Theil von Tibet. Aus dem Englischen übersetzt: Mit 1 Karte und 4 Kupfern. Berlin und Hamburg 1801.

Chalkografie mezi str. 52 a 53 a str. 100 a 101, obě sign. „A. Berka sc.“.

⁸ Podle Voit P.: *Encyklopedie knihy – starší knihtisk o příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha 2006. Knihopis portrét na frontispisu neuvádí. Autorům knihopisu byl znám jeden výtisk z majetku prof. V. Vojtíška, v jeho pozůstalosti se tato kniha nenachází a její stopy mizí.

⁹ Tuto knihu uvádí Polívková, op. cit. č. 266, nepřesně jako ilustraci od Jana Berky

W
WELD, ISAAK

W01

Bibliothek der neusten und interessantesten Reisebeschreibungen. Vierter Band, enthält: Weld's Reisen durch Amerika. Berlin und Hamburg, 1801.

/Druhý tit. list:/ **Isaac Weld's Reisen durch die Staaten von Nordamerika, und die Provinzen Ober= und Unter= Canada, während den Jahren 1795, 1796 und 1797. Aus dem Englischen übersetzt. Mit 2 Kupfern und 2 Karten. Berlin und Hamburg, 1801.**

Chalkografie str. 150 a str. 316, obě sign. „A. Berka sc. Vien“.

Rejstřík dat a míst vydání, vydavatelů a tiskařů

1791	TAK	
1792	CRQ	
1800	ALI, CRK	
1801	DAF, SYK, TUK, WEG	
1803	DEK, SAK	
1804	ALR, DUR	
1805	ROF	
1807	TIK	
b. t. n.		CRK, DEK, SYK, TUK, WEG
Berlin		DAF, DEK, SAK, SYK, TUK, WEG
Doll, Anton		DUR, ROF
Haas, Franz		CRQ
Hamburg		DAF, DEK, SAK, SYK, TUK, WEG
Krause, Eberhard		ALI, ALR
Mäcken'schen, Buchhandlung J.		TIK
Praha		TAK
Reutlingen		TIK
Weisenfels		CRK
Wien		ALI, ALR, CRQ, DUR, ROF

Dále je možné uvést, že nejméně troje noty (uložené v Moravské zemské knihovně v Brně) vydal jakýsi Anton Berka ve Vídni. Je snad tento Anton Berka totožný s našim Antonem Berkou?

Je! V roce 1813 se stal Anton Berka vydavatelem hudebnin, not, když převzal nakladatelství Elisabeth Otto & Comp., a v této činnosti pokračoval až do roku 1834 pod názvem Berka, Anton & Comp., Podle našeho jistě neúplného soupisu knižních ilustrací se knižní ilustrací přestal po roce 1807 zabývat a pravděpodobně se věnoval rytí a posléze vydávání not. Protože listkové katalogy prakticky neuvádějí údaje o nakladatelích a internetové katalogy knihoven jen sporadicky, nelze na dálku zkoumat jeho vydavatelské aktivity, i když rakouští, přesněji vídeňští knihovědci mají jistě tuto oblast dobře zmapovánu.

SOUPIS 2: DOSUD ZNÁMÉ VYDANÉ HUDEBNINY:

KALKBRENNER, FRED.

Hd1 Les Charmes de Berlin

WEBER, CARL MARIA VON

Hd2 Der Freyschütze¹⁰ (Obr. 8)

WILD, FRANZ

Hd3 Der Einsame

Zdá se tedy, že bratři Berkové měli k hudbě docela dobrý a tvůrčí vztah, Jan v mládí zpíval v kostelním sboru a po vyučení vyryl celou řadu notových příloh do knih a též několik obálek hudebnin. Oba, Jan i Anton, tedy prošli ve svém životě obdobím v těsné blízkosti hudby, aby pak Anton nakonec zakotvil i jako její vydavatel.

ANTON BERKA – KUPFERSTECHEK UND VERLEGER

Zusammenfassung:

In Zeiten, wann die graphischen Arbeiten – vor allem – die Handwerker machten, erwiesen sich manche nicht nur durch ihre ausgezeichnete Fähigkeiten zu kopieren, sondern auch durch hochwertiges eigenes Schaffen gewünschter

¹⁰ Klavírní výtah opery Čarostřelec.

oder eigener Motive. Die Fähigkeit schöpferischer Kupferstichtätigkeit wird manchmal auch auf nachfolgende Generationen übertragen, so kann man über die Familie Balzer sprechen, wo künstlerische Neigungen Johann Georg, die führende Persönlichkeit der Familie, seine Brüder Franz, Gregor und Mates, die Söhne von Johann Georg – Karl und Anton sowie der Sohn von Gregor – Alois besaßen. Ähnlich sind die Gebrüder Salzer, Johann Nepomuk, Karl, Ignaz bekannt, die ihr ganzes Leben den Diensten der graphischen Kunst widmeten.

Der fleißigste Illustrator (ein nach eigenen Vorlagen arbeitender Graveur) um die Wende des 18. und 19. Jahrhunderts ist Johann Berka (1759–1838), der sein Handwerk in der Werkstatt der Gebrüder Salzer erlernte. Seine künstlerische Nachfolgerin ist seine Tochter Louisa, die eine bekannte Porträtmalerin in Prag war.

Hier ist auch noch sein Bruder Anton Berka (1786–1832) zu erwähnen, welcher den größten Teil seines Lebens in Wien verbrachte und sich nach unseren bisherigen Erkenntnissen in den Jahren 1791 bis 1807 der Buchillustration widmete (siehe Auflistung 1). Im Jahre 1813 wurde Anton Berka zum Verleger der „Kunst“ – wohl von graphischen Blättern und vor allem von Musikalien und diese Tätigkeit setzte er bis in das Jahr 1834 fort. Es ist auch die Hypothese anzunehmen, dass er sich etwa seit dem Jahre 1807 der Buchillustration nicht mehr widmete und begann sich dem Stich und dem Verlegen von Notentexten zu widmen. Aus seiner Musikalienproduktion sind bisher drei Bänder bekannt (Auflistung 2).

Schlüsselworte:

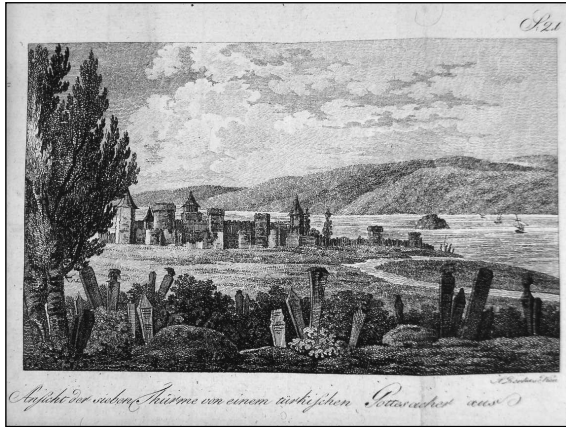
Johan Georg Balzer, Franz Balzer, Gregor Balzer, Mates Balzer, Karl Balzer, Anton Balzer, Alois, Balzer, Johann Nepomuk Salzer, Karl Salzer, Ignaz Salzer, Johann Berka, Luisa Berka, Anton Berka, Kupferstecher, Verleger, Buchillustration, graphischen Kunst, Prag, Wien

Obrázek č. 1
A01 Almanach und Taschenbuch...
(foto Vědecká knihovna v Olomouci)

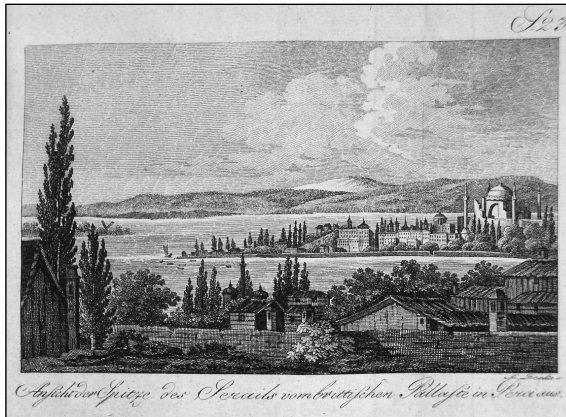

Obrázek č. 2
A01 Almanach und Taschenbuch...
(foto Vědecká knihovna v Olomouci)

Obrázek č. 3

D01 Dalaway: Reise nach Constantinopel... (foto Knihovna královské kanonie premonstrátů na Strahově)

Obrázek č. 4

D01 Dalaway: Reise nach Constantinopel... (foto Knihovna královské kanonie premonstrátů na Strahově)

Obrázek č. 7

T01 Tiedje: Urania (foto archiv autora)

Obrázek č. 8

Hd2 Weber: Der Freyschütze (foto Moravská zemská knihovna Brno)